

arenaidé

Vägen till Arne-pensionen

*Danmarks debatt om sänkt pensionsålder
för de som jobbat längst*

JESPER BENGTTSSON

VÄGEN TILL ARNE-PENSIONEN

Danmarks debatt om sänkt pensionsålder för de som jobbat längst

© Arena Idé, Stockholm, 2020

Författare: Jesper Bengtsson

Foto framsida: Pixabay

Rapporten kan laddas ner från www.arenaide.se/rapporter

JESPER BENGTTSSON

Jesper Bengtsson, född 1968, är journalist, författare, regissör och ordförande för organisationen Svenska PEN. Han har gett ut flera böcker om samhälle och politik och skriver regelbundet i flera tidningar och publikationer, bland annat Dagens Arena. Jesper är född i Lidköping.

Innehåll

Pensionerna – en värdemätare	6
Socialdemokratisk offensiv med pensionerna i centrum	8
Det danska pensionssystemet	12
Allmän pension	12
Folkepension	13
ATP, Arbejdsmarkedets Tillægspension	14
Tjänstepension	14
Privata pensionsförsäkringar	15
Förtidspension	15
Seniorpension	16
Efterlön	16
Debatten om efterlön och pensionsålder	18
Efterlönen introduceras	18
Efterlönen sänkte Socialdemokraterna	20
En större pensionsreform	22
Efterlönen avskaffas	24
Omprovning för arbetarrörelsen	27
En ny spelplan	31
Arne-pensionen läggs fram	34
Källförteckning	36
Artiklar	36
Rapporter, utredningar med mera	38

Pensionerna – en värdemätare

På senare år har den danska debatten om pensionerna väckt stort intresse även i Sverige. Det är på flera sätt logiskt. Det finns, både historiskt och i nutid, stora likheter mellan det danska och det svenska pensionssystemet. Båda växte fram under efterkrigstiden, tog form under de kommande decennierna och debatterades sedan, och reformerades delvis, under 1990-talet. Båda rankas dessutom som några av världens bästa pensionssystem, även om det danska brukar hamna några snäpp högre än det svenska i internationella index.

Självklart kan våra båda länder lära av varandra i den vidare utvecklingen av respektive pensionssystem.

Men vid en närmare betraktelse skiljer sig den moderna pensionsdebatten åt mellan länderna och det finns flera komponenter där det danska systemet inte alls påminner om det svenska.

Här hemma har diskussionen under långt tid handlat främst om två saker. Först var det förtidspensionerna. Under regeringen Reinfeldt 2006–2014 togs flera steg för att minska antalet förtidspensionärer. Systemet var för dyrt och borde stramas åt, menade många, främst på den borgerliga sidan. Sedan var det beskattningen av pensionerna. På grund av den borgerliga regeringens jobbskatteavdrag kom pensioner att beskattas hårdare än inkomst av lön, trots att pensionerna i praktiken är uppskjuten lön. Flera partier har gjort det till en valfråga att åter jämna ut beskattningsnivåerna, och regeringen har kommit en bit redan.

Det har funnits inslag av dessa två frågor även i den danska debatten. Men i grunden har anslaget varit ett annat.

I stället för åtstramningar av förtidspensionen har den danska debatten handlat om hur fler ska kunna gå i förtidspension. Den tidigare borgerliga regeringen föreslog en utvidgad så kallad seniorförtidspension, och Socialdemokraterna har föreslagit ytterligare en utvidgning av rätten att gå i pension tidigare om man haft ett nedslitande jobb.

Nu tycks den danska debatten komma även till Sverige.

I januari 2020 åkte socialförsäkringsminister Ardalan Shekarabi på en studieresa till Danmark.

– I Danmark genomför man just nu två reformer om rätten till tidig pension för människor som jobbat med kroppen hela sitt liv. I Sverige har vi inte ens någon lösning. Vi har västvärldens mest restriktiva regler och det är klart att det är en orättvisa, sade Shekarabi till tidningen Arbetet.

Därefter har diskussionen även i vårt land ändrat karaktär och i mars tillsattes en utredning som ska se över de svenska pensionerna, med särskild inriktning på förtidspension och med inspiration från det danska systemet.

”Har Ardalán Shekarabi hittat en möjlig valvinnare 2022?”
frågade tidningen Fokus retoriskt.

Kanske är det så, men innan det går att dra några slutsatser på den punkten finns det skäl att titta närmare på hur det danska systemet egentligen ser ut. Vad är det som gjort att frågan tidigare diskuterats på ett helt annat sätt i vårt grannland? Hur fungerar deras pensions-system? Och vad är det egentligen för reformer som genomförts?

Den här skriften beskriver och diskuterar svaren på dessa frågor. Den täcker inte alla delar av pensionsdebatten. Det danska pensionssystemet är minst lika tekniskt komplicerat som det svenska och samtalet kring det innehåller allt från små, administrativa frågor till övergripande ideologiska överväganden.

Förhoppningsvis kan den här texten ändå vara en vägledning för dig som vill veta mer om grunderna för det som mycket väl kan bli en av de viktigaste frågorna i den politiska debatten under de kommande åren.

Jag tror nämligen att Fokus hade rätt i sin retoriska fråga. Den kan vara en valvinnare. I mångas ögon är tillståndet för pensionerna en avgörande värdeomätare på tillståndet i hela välfärden, och människors bild av pensionernas utveckling speglar deras bild av välfärden som helhet.

Därför finns det goda skäl att frågan hamnar högre på dagordningen. Och kanske kan vi lära något av Danmark. Låt oss därför titta närmare på den fråga som senast väckte stor debatt där: De danska Socialdemokraternas förslag att förstärka rätten till tidig pension för vissa grupper.

Socialdemokratisk offensiv med pensionerna i centrum

I början av 2019 lanserade Socialdemokraterna i Danmark sitt kanske främsta och mest omtalade löfte inför det val som skulle hållas i juni samma år. Partiet lovade att införa en rätt till lägre pensionsålder för de som arbetar inom de mest slitsamma yrkena och de som varit längst på arbetsmarknaden.

I partiets informationsmaterial kring förslaget stod att: ”jobb som till exempel murare, socialsekreterare, slaktare, städare, mark- eller betongarbetare, butiksbiträde, pedagog eller sjuksköterska kan vara hårt. Detsamma gäller för många andra yrken. Ja, i själva verket har många danskar ett arbete där de står upp en stor del av tiden, är för få på jobbet, har tunga lyft, arbetar på ackord, med nattjobb eller utomhus i alla slags väder”.

Detta var grupper som Socialdemokraterna menade skulle komma i fråga för den nya möjligheten till tidigare pension.

Bakgrunden var att många på den danska arbetsmarknaden de facto inte klarar av att vara kvar på arbetsmarknaden till den ordinarie pensionsåldern. Som exempel lämnar cirka en femtedel av fackförbundet 3F:s medlemmar arbetsmarknaden innan de fyllt 60 år. Ändå finns det inga riktigt bra system för att ge dem som hamnar i det låget en rimlig start på pensionärlivet.

”Som partier och politiker är det vi som stiftar lagarna om när man kan gå i pension. Därför är det vårt ansvar att förhålla oss till det arbetsliv många danskar har”, skrev Socialdemokraterna, som dock satte ett budgettak för reformen. Den nya, tidiga pensionen för vissa grupper skulle få kosta 3 miljarder danska kronor per år (omkring 4,5 miljarder svenska kronor) och finansieras genom höjd skatt på den finansiella sektorn och aktieinkomster.

Partiet slog också fast sju principer för vilka som ska ha rätt till en sådan tidig pension:

- Den ska gynna de som är nedslitna, oberoende av om det handlar om fysisk eller psykisk nedslitning.
- Den ska gälla efter ett långt arbetsliv. Pensionen ska kunna ges till de som arbetat länge, och som påbörjade sitt arbetsliv i tidig ålder.

- Den ska vara en rättighet med objektiva kriterier på hur man kvalificerar sig.
- Män och kvinnor ska ha lika tillgång till den, perioder av deltid eller frånvaro från arbetet för att man fött barn ska inte stå i vägen för rättigheten.
- Det ska även fortsatt vara möjligt att få förtidspension, för arbetstagare som är nedslitna men som inte kvalificerar sig för den tidigare pensionen.
- Modellen ska vara enkel och tydlig.
- Det får inte kosta statskassan mer än de 3 miljarder danska kronor som utlovats.

När det kom till de tekniska detaljerna hade Socialdemokraterna inte några färdiga svar. I stället hänvisade man till arbetsmarknadens parter. I Danmark har man på samma sätt som i Sverige en lång tradition av trepartssamverkan mellan staten, fackföreningarna och näringslivet. I sina argument för en sådan reform gjorde Socialdemokraterna också en strategiskt viktig iakttagelse. Under de senaste 20–30 åren har väljarna vant sig vid att begreppet ”reform” betyder försämringar i välfärden. Tillsammans med finanskrisen, skandaler i bankerna och liknande de senaste decennierna har det underminerat tilltron till hela samhällskontraktet. Genom en framåtsyftande pensionsreform som verkligen skapade klara förbättringar för en utsatt grupp på arbetsmarknaden vill de danska Socialdemokraterna vrida om det narrativet och låta ordet ”reform” återfå i alla fall en del av sin ursprungliga betydelse.

I valrörelsen marknadsförde partiet sitt förslag med en affisch där bryggeriarbetaren Arne Juhl fick symbolisera hela förslaget. Arne Juhl har arbetat ända sedan han var 16 år gammal och hade knappt varit arbetslös under åren i arbetslivet. Hans kropp var så nedsliten att han var tvungen att ta smärtstillande varje kväll för att orka med att gå till jobbet dagen efter.

Nu skulle han få möjlighet till en rejäl pension, lite förmånligare och lite tidigare än annars.

”Nu är det Arnes tur”, stod det på valaffischerna. Så kom förslaget att döpas till Arne-pension.

För att förstå partiets utspel inför valet 2019 måste man förstå några punkter som länge utmärkt dansk politik.

Den första punkten är pensionsfrågans ställning sett över längre tid. Där fanns det flera faktorer som gjorde att frågan om just förtidspension hade en särskild klangbotten just i Danmark. Vi återkommer till den.

Den andra punkten handlar om den danska socialdemokratiens utveckling och utmaningar under de senaste decennierna. I Danmark fick migrationsfrågan fäste tidigare än i den svenska debatten. Dansk Folkeparti slog mynt av de problem många upplevde i det danska samhället och vann stöd för detta.

Samtidigt var danska socialdemokrater, på samma sätt som i de flesta andra länder, upptagna med att återvinna medelklassen i storstäderna, som gått till liberala partier, till de gröna eller till partier till vänster om socialdemokratin.

I sin strävan att återvinna denna urbana medelklass insåg Socialdemokraterna alltför sent att de var på väg att tappa även sina kärnväljare – arbetarklassen.

Samtidigt visade statsvetenskaplig forskning att det inte gick att vinna val i Danmark om man inte var beredd att ta initiativet för en striktare flyktingpolitik, eller "utlänningspolitik", som det heter i Danmark.

Efter valet av Mette Frederiksen som partiledare 2015 påbörjades därför en stegvis omsvängning av Socialdemokraternas politik. I migrationspolitiken började man nu driva linjen att Danmark skulle ta emot färre invandrare, men fler kvotflyktingar. Möjligheten att söka asyl i landet skulle i princip tas bort, men stödet till FN:s flyktingorgan UNHCR skulle öka. På flera punkter accepterade Frederiksens parti den hårdare politik som Danmark antagit under den borgerliga regeringen, som styrt med stöd av det främlingsfientliga Dansk Folkeparti. Samtidigt styrde partiet mot en mer klassisk fördelnings- och välfärdspolitisk profil för att återvinna arbetarklassen. Satsningar på sjukvården, äldreomsorgen och skolorna. I andra vågskålen arvsskatt och högre beskattning av de med högst inkomster.

Det är mot den bakgrunden man ska förstå utspelet om en förtida pension för de som jobbat länge i slitsamma yrken. Strax innan valet den 5 juni 2019 sammanfattade Aftonbladets ledarskribent Daniel Swedin sina intryck av dansk socialdemokrati:

Till skillnad från många andra europeiska S-partier har man självmant övergivit idén att man är ett catch-all-parti, ett parti som är så oförargligt att det kan locka väljare ur alla socio-ekonomiska grupper. Socialdemokrati är något annat, resonerar man i Köpenhamn. Mette Frederiksen – som till skillnad från sin företrädare Helle Thorning-Schmidt har sina rötter i arbetarklassen – lovar att förbättra pensionerna och att kroppsarbetare ska få gå i pension tidigare än akademiker. Lönedumpningen i låglöneyrken ska bort, kapital- och arvskatter ska höjas, välfärden byggas ut och skola, vård och omsorg ska inte längre drivas med marknadslogik.

Dansk socialdemokrati är på så sätt en socialdemokrati som struntar i marginalväljare och förklarar sig lojal med arbetarklassen.

Hur gick det då? I antal röster eller mandat i Folketinget kan man inte beskriva valet som en framgång för Socialdemokraterna. I valet 2015, när det borgerliga blocket vann majoritet, fick partiet 26,3 procent av rösterna. Fyra år senare tappade man till 25,9 procent. Den stora skillnaden var att de andra partierna i vänsterblocket fick ökat stöd. Både det socialliberala Radikale Venstre och vänsterpartiet Socialistisk Folkeparti gick kraftigt framåt. Samtidigt rasade det främlingsfientliga Dansk Folkeparti genom golvet. Partiet gick från 20 procent till strax under 10. Strategin att återvinna väljare därifrån tycks ha fungerat.

Vad man än tycker om den socialdemokratiska strategin så flyttade den politikens mittpunkt åt vänster, och i den strategi de valde spelade pensionsfrågan en central roll.

Och i augusti 2020, med socialdemokratin i regeringsställning, kom så det färdiga förslaget när statsminister Mette Fredriksen lade fram förslaget ”Ny rätt till tidig pension – värdig pension för alla.” Fredriksen höll presskonferensen på slakteriet Danish Crown i Horsens, där hon menade att de flesta hade arbetat länge och är slitna och trötta i kroppen.

Men innan vi tittar vidare på hur deras förslag är utformat och hur debatten kring det sett ut behöver vi studera pensionssystemet närmare. Debatten om förtida pension är nämligen tätt sammanlänkad med andra danska pensionsreformer på senare år.

Det danska pensionssystemet

Det danska pensionssystemet får regelbundet höga förtroendesiffror när danskarna själva tillfrågas. I SEB:s Valfärdsbarometer från 2017 om tilltron till pensionerna i de nordiska länderna hamnade Norge och Danmark högst med ett index på 55. Finland fick 51 och Sverige bara 37. Gapet har återkommit i samtliga välfärdsbarometrar efter det.

På samma sätt brukar Danmark hamna i topp i olika internationella kvalitetsindex när det gäller pensionerna. Under i stort sett hela 2010-talet har landet till exempel legat etta i Melbourne Global Pensions index, MMGPI.^[1] Indexet tar bland annat hänsyn till systemets uthållighet, pensioner i relation till inkomster och andelen av befolkningen som får pension. På senare år har Holland gått om Danmark, men de rankas i princip som jämbördiga. Det är också de enda två länder som kvalificerar sig för betyget A i MMGPI:s index.

Här ska det tilläggas att även de andra nordiska länderna rankas mycket högt. 2019, då MMGPI jämförde 37 länder, hamnade Finland på fjärde, Sverige på femte och Norge på sjätte plats.

Så, hur det danska systemet ut?

Som så ofta med komplicerade offentliga välfärdssystem finns det inget lätt svar på den frågan. För att ändå ge en översiktlig bild kan man säga att på samma sätt som i det svenska systemet är de danska pensionerna uppdelade i flera olika nivåer. I botten finns en allmän pension. I nästa steg finns ett system med tjänstepensioner via kollektivavtal. Och på toppen är det många som också gör privata pensionsinbetalningar. Dessutom finns en modell som kallas för efterlön, och det är möjligt att få förtidspension.

Allmän pension

Den allmänna pensionen består av två olika delar: folkepensionen och ATP, arbetsmarknadens tilläggspension.

1 <https://www.mercer.com.au/our-thinking/mmgpi.html>

Folkepension

Dansk folkepension infördes 1956, ungefär samtidigt som debatten om pensionerna och ATP sköt fart på allvar i Sverige. Och på samma sätt som här var den nya pensionsformen ett sätt för det danska samhället att komma bort från ett system med en enorm ojämlikhet och ren fattighjälp bland landets pensionärer. Folkepensionen blev en universell rättighet som skulle ges till alla som arbetat under sina yrkesverksamma år.

Den är alltså basen i systemet.

För att få full folkepension måste individen ha bott eller arbetat i Danmark i 40 år. Dessa 40 år måste ha infallit mellan 15 och 65–67 års ålder. De som inte lever upp till tidskriteriet får ut en mindre andel av folkepensionen.

Folkepensionen finansieras via skatten men den ”enskildes rättigheter är inte knutna till skatteinbetalningarna”, skriver den danska Pensionskommissionen i en rapport från 2015. ”Skattefinansierade offentliga pensioner innebär därför omfördelning. En annan avgörande egenskap är att pensionerna till dagens äldre i huvudsak betalas av skatter pålagda de som är yrkesverksamma i dag. Olika generationer binds därmed samman.”

Den omfördelande effekten till trots så är den pension man får ut beroende av vilken inkomst man haft. Den som haft den högsta pensionsgrundande inkomsten under hela sitt arbetsliv kan som pensionär få ut motsvarande drygt 20 000 svenska kronor i månaden. Ytterst få kvalificerar sig förstås för denna högsta nivå och det pågår, som vi ska se i ett senare kapitel, en ständig debatt om stora ojämlikheter bland landets äldre.

För de pensionärer som har lägst folkepension finns också en möjlighet att få några olika sorters tillägg till den allmänna pensionen. Bland dessa tillägg kan nämnas en behovsprövad äldrecheck, ett kompletterande pensionsbidrag, värmertilägg, hälsotillägg och personligt tillägg.

På samma sätt som i Sverige är det möjligt att kombinera pensionen med att fortsätta arbeta efter den lagstadgade pensionsåldern. Du får då tjäna upp till 60 000 danska kronor om året innan det görs avdrag på folkepensionen. Ett ganska lågt belopp, kanske man ska tillägga.

ATP, Arbejdsmarkedets Tillægspension

ATP är det andra segmentet i den allmänna pensionen. Den finansieras av både arbetsgivare och arbetstagare. Alla anställda som är mellan 16 och 66 år och arbetar minst nio timmar per vecka, liksom de som får sin huvudsakliga inkomst från bidrag i någon form, betalar varje månad en avgift till ATP-systemet. Avgiften är lika för alla och dras direkt från bruttolönen/inkomsten. 2017 var avgiften 3 408 danska kronor, motsvarande 4 400 svenska kronor. Hur mycket man får ut från systemet beror på flera faktorer, bland annat hur tidigt man kom in på arbetsmarknaden och hur många år man erlagt avgiften.

Tjänstepension

Det vi i Sverige kallar tjänstepension heter i Danmark arbetsmarknadspension. Ofta kallas det också "firmapension". Den här delen av pensionssystemet regleras inte i lagstiftning utan i kollektivavtal och anställningsavtal. Genom kollektivavtalen har det blivit en allt viktigare del av det sammanlagda danska pensionssystemet. Företaget erbjuder den anställda ett pensionsavtal i samband med anställningen, där arbetsgivaren förbinder sig att förutom lön betala in ett belopp till ett pensionsinstitut. Ofta ingår det också att den anställda betalar in en del av sin lön. En vanlig fördelning är att löntagaren betalar 4 procent av lönesumman och arbetsgivaren betalar 8 procent. I de privata kollektivavtalen tillkommer också en pensionsinbetalning på 7 procent av lönesumman, kallad "fritvalgskonto", som kan användas till olika saker, som extra semester, utbetalning som vanlig lön eller inbetalning till extra pension.

Systemet med arbetsmarknadspensioner kom i gång senare i Danmark än i Sverige, särskilt för anställda inom arbetaryrken. Från 1980-talet fram till i dag har andelen löntagare som omfattas av en tjänstepension ökat från omkring 35 till 90 procent, men bland de som är pensionärer i dag har omkring 40 procent endast folkpension och ATP.

Privata pensionsförsäkringar

Precis som i Sverige är det många danska löntagare som kompletterar det statliga pensionssystemet och avtalspensionerna med privata pensionsförsäkringar. Eftersom folkepensionen är lägre än sin svenska motsvarighet och alla arbetsgivare inte betalar in till tjänstepension är också behovet av att teckna privata försäkringar större. Det säger sig självt att möjligheten att teckna sådana försäkringar är större bland de som har högre inkomster.

Det danska systemet innebär också att det görs avdrag från den offentliga pensionen med utgångspunkt från den privata pensionen, alltså bland annat tjänstepensionen och privat sparande. Många löntagare får stora avräkningar i sin offentliga pension när de också har privat pensionssparande. Det är en modell som den danska fackföreningsrörelsen motsatt sig och vill se en förändring av och även om det redan gjorts en del förändringar i systemet är det troligt att frågan kommer att finnas med i pensionsdebatten framöver.

Förtidspension

På samma sätt som i det svenska systemet går det också i Danmark att få förtidspension. Det krävs då att:

- din arbetsförmåga är varaktigt nedsatt och du inte själv kan försörja dig, inte ens i så kallade flexjobb
- alla möjligheter att förbättra din arbetsförmåga för att göra det möjligt att ta ett arbete är prövade.

Den som vill ha förtidspension måste genomgå en omfattande utredning, som görs av kommunen där den som söker bor. Ett rehabiliteringsteam på fyra personer från olika delar av den kommunala förvaltningen utses och prövar i praktiken den sökandes arbetsförmåga i dag och vilka möjligheter som finns att i någon form återvända till arbetsmarknaden. En sådan prövning tar ofta lång tid.

I sammanhanget kan även de så kallade *flexjobben* nämnas. Flexjobb är en särskild anställningsform för den som inte fullt ut klarar av ett arbete på den ordinarie arbetsmarknaden. Den som inte klarar av ett heltidsjobb kan ändå arbeta 100 procent av sin förmåga och få 100 procent av lönen. Arbetsgivaren betalar för den tid som flexjobbaren arbetar och staten skjuter till resten av lönen. I första

hand rör det sig om personer med någon form av funktionsnedsättning. Företag kan inte söka flexjobb, det är individen som tillsammans med kommunen bedömer om en person ska delta i programmet.

De flesta som har ett flexjobb arbetar deltid. Systemet infördes för omkring 20 år sedan och justerades 2013. I dag har över 70 000 danskar något sorts flexjobb, och de flesta av dessa arbetar under tio timmar i veckan.^[2]

Seniorpension

Sedan 2011 finns det också en särskild möjlighet till förtidspension för de som har kort tid kvar till pension. Från början kallades modellen för seniorförtidspension. Modellen innebar individuell prövning av behovet av tidigare pension. Men under de första åren med det systemet upplevde många att det inte fungerade. Nästan ingen fick del av seniorförtidspensionen och från januari 2020 ändrades systemet. I dag kallas det seniorpension. Även i denna är prövningen individuell. För att kunna få en sådan ska du ha max sex år kvar till pension och du ska ha arbetat minst 27 timmar i veckan i 20–25 år. Du ska dessutom kunna arbeta max 15 timmar i veckan i ditt tidigare arbete.

Efterlön

I Danmark finns också en särskild pensionsform som kallas för efterlön, som kan betalas ut fem år innan man går i ordinarie pension. Det blir med andra ord ett sätt att lämna arbetsmarknaden i förtid.

Efterlön infördes 1979 som en rätt för den som är medlem i en a-kassa att gå i pension redan som 60-åring. Till en början krävdes

2 Det har funnits flera röster i den svenska debatten som krävt att en liknande modell ska införas här. Neuroförbundet har länge drivit frågan och flera riksdagspartier har visat intresse. När Socialdemokraterna och Miljöpartiet bildade regering 2014 fanns frågan med i regeringsförhandlingarna och systemet utreddes av regeringen 2017–2018, men utredningen konstaterade att små justeringar i det svenska systemet med lönebidrag var en bättre modell än den danska.

det minst fem års medlemskap i en a-kassa, men reglerna har successivt ändrats och i dag krävs det 30 års medlemskap. Du måste också ha betalt ett så kallat efterlönsbidrag i 30 år och påbörjat inbetalningarna senast den dagen du fyller 30 år.

Ändringar på senare år har också gjort att antalet år man kan få efterlön har minskat från fem till tre år och dessutom kommer åldern då du kan börja ta ut efterlön öka i takt med att människor lever längre. Sedan 2014 har efterlönsåldern stigit med ett halvt år om året. 2023 kommer den vara 64 år och 2028 blir den 65 år. Systemet har också gjorts om så att efterlönen ska räknas av tydligare mot andra delar av pensionssystemet.

Knappt 100 000 danskar har i dag efterlön, men efter de justeringar som gjorts i systemet räknar man med att det ska vara betydligt färre om några år och sedan ska systemet helt fasas ut.

Efterlönen är en viktig komponent för den som vill förstå debatten om det danska pensionssystemet och det starka stöd Socialdemokraterna fick i valrörelsen 2019 för sitt förslag att öka möjligheten att få folkepension tidigare. Låt oss därför titta lite närmare på hur debatten om efterlönen har sett ut genom åren.

Debatten om efterlön och pensionsålder

När diskussionen om att införa en allmän folkepension tog fart på allvar i Danmark i början av 1950-talet stod valet mellan att införa en pension uppbyggd som en försäkringslösning, där löntagarna under arbetslivet själva betalade in till sin pension, eller en skattefinansierad modell. Socialdemokraterna och det socialliberala Radikale Venstre var anhängare av en universell, skattefinansierad pensionsmodell där alla som gick i pension i princip skulle få ut samma belopp efter pensioneringen. De borgerliga partierna, vid den här tiden främst Venstre och Konservative Folkeparti, var skeptiska. De var rädda för att det skulle bli en alltför stor belastning på statskassan med en skattefinansierad modell, och tyckte rent allmänt att det var bättre med en försäkringsmodell.

I valet 1953 var pensionerna den överlägset viktigaste valfrågan och enligt de flesta bedömare också den mest avgörande förklaringen till att Socialdemokraterna vann valet.

Den danska folkepensionen beslutades tre år senare. Kvinnor och män fick till att börja med olika pensionsålder. Kvinnor kunde lämna arbetslivet vid 62 år medan männen fick vänta till 67. Skillnaden var inte någon stor fråga för debatt. De flesta tog vid den här tiden helt enkelt för givet att det var männen som hade försörjningsansvaret och att kvinnors ansvar främst handlade om barnen och familjen, och det upplevdes som viktigare att männen hölls kvar längre på arbetsmarknaden. Först på 1980-talet justerades den skevheten och män och kvinnor fick samma pensionsålder, vid den tiden fortfarande 67 år.

Efterlönen introduceras

I Danmark liksom i de flesta länder i västvärlden skiftade den politiska dagordningen fokus under 1960- och 1970-talen, och detta gällde särskilt frågor som rörde arbetsmarknaden. Arbetsmiljön och människors arbetsvillkor blev föremål för nya lagar och regler, som syftade till att öka folkhälsan och skydda löntagarna från att skadas eller bli alltför nedslitna på jobbet. I det sammanhanget föddes debatten om att öka möjligheten för dem som blivit nedslitna i arbetslivet att lämna yrkeslivet före den ordinarie pensionsåldern.

Fackförbundet SiD (Specialarbetarförbundet), som i dag är en del av fackförbundet 3F, var först med att lansera idén om efterlön. SiD, som representerade arbetare inom industri-, transport- och byggbranscherna, var den socialdemokratiske statsministern Anker Jørgensens gamla fackförbund och deras tankar fick snabbt starkt gehör i hela arbetarrörelsen. LO började intressera sig för frågan 1976 och snart tillsatte den socialdemokratiske arbetsmarknadsministern Svend Auken en utredning som skulle ta fram ett konkret förslag.

Enligt det ursprungliga förslaget skulle efterlönen göra det möjligt för dem som haft fysiskt och psykiskt särskilt utsatta yrken att gå i pension redan vid 60, och de skulle få två tredjedelar av sin gamla lön, dock max 90 000 danska kronor om året. Upplägget skulle göra det särskilt attraktivt för låglöneyrken att gå i pension tidigare.

Riktigt så blev inte den slutliga utformningen.

Det lagförslag som klubbades igenom i Folketinget 1978 stöddes av både Socialdemokraterna och det borgerliga partiet Venstre. Det gav alla som varit medlemmar i en a-kassa under minst fem av de senaste tio åren och hade betalt in en avgift till systemet rätt att gå i pension vid 60 års ålder. Under de första två och ett halvt åren hade man då rätt till samma ersättningsnivå som i a-kassan. Därefter skulle den stegvis minska fram till den ordinarie pensionen.

Alla var dock inte lika entusiastiska över reformen.

Fremskridtspartiets ledare Mogens Glistrup, som slog igenom stort i dansk politik i början av 1970-talet, bland annat för att han skröt om att inte betala någon skatt, kallade systemet för "ett monster" som bara skulle växa och tas över av helt andra grupper än de man från början tänkt gynna. Gistrups parti var nationalistiskt, men också mycket högerliberalt i sin ekonomiska politik. (Dansk Folkeparti är en utväxt från Fremskridtspartiet och har gått från nyliberalismen till en nationalistisk nykonservatism.)

Ända sedan dess har det stormat kring efterlönen; många har ifrågasatt den, men den hade hela tiden ett mycket starkt stöd i befolkningen. Det märktes även på hur stort intresset för att ta ut efterlön var. Inför beslutet hade man räknat med att 17 000 danskar skulle få efterlön första året. I realiteten blev det 48 000.

För LO och socialdemokratin var den sociala aspekten av efterlönen viktig, men det fanns också en tydlig arbetsmarknads-

politisk udd i reformen, något som också visar hur dramatiskt förutsättningarna i ekonomin har ändrats sedan 1970-talet. I Danmark hade arbetslösheten stigit under åren efter oljekrisen 1973. Samtidigt som det gav de som slitits ned hårt i sitt arbete en reell möjlighet att lämna arbetsmarknaden lite tidigare sågs efterlönen som en praktisk modell för att slussa ut äldre från arbetsmarknaden och lämna plats åt de nya grupperna.

Även om Venstre hade stått bakom reformen var de andra borgerliga partierna inte övertygade, och under hela 1980-talet riktades hård kritik mot systemet. De som var med under 1980-talets svenska politiska debatt minns att det var en tid av omprövningar av den expansiva välfärdspolitik som dominerat sedan världskrigets slut. Läget var detsamma i Danmark. Under den konservative Poul Schlüters tid som statsminister handlade den ekonomiska politiken främst om att få balans i statens finanser, och man diskuterade flera gånger att skära ned på kostnaderna för efterlönen.

Dess enorma popularitet, både bland väljarna och hos majoriteten i Folketinget, gjorde detta svårt. Dock innebar regeringens frysning av alla offentliga utgifter mellan 1982 och 1987 att nivån på efterlönen i praktiken sjönk med 20 procent.

Efterlönen sänkte Socialdemokraterna

I början av 1990-talet gjordes så en första justering i regelverket. Kravet på medlemskap i a-kassa för att få efterlön ökade från fem till 20 år, och de 20 åren skulle ha infallit under de senaste 25 åren. Dessutom kunde man nu få högre ersättning från efterlönen om man sköt upp sitt utträde från arbetsmarknaden från 60 till 63 år.

Alla partier i Folketinget utom det högnationalistiska Fremskridtspartiet stod nu bakom denna förändring.

Nu började allt fler ekonomer också kritisera efterlönen mot bakgrund av utvecklingen på arbetsmarknaden. En reform som kommit till för att det fanns ett överskott av arbetskraft på arbetsmarknaden fungerade sämre i en tid då det snarare skulle råda brist. Dessutom skulle det växande antalet äldre göra reformen dyrare och dyrare för statskassan. Under 1980-talet hade man dessutom avskaffat den avgift på arbetsgivarna som tidigare varit med och finansierat efter-

lönen, så belastningen på statskassan var nu större än vid reformens genomförande.

Sommaren 1996 tog debatten om efterlönen fart på allvar. Partierna till mitten och höger i Folketinget krävde att Poul Nyrup Rasmussens regering skulle ta fram förslag på reformer som skulle sänka kostnaderna. Efterlörens kritiker menade också att Danmark behövde arbetskraft. I det läget var det inte rimligt med ett system som slussade ut många från arbetsmarknaden redan före pensionsåldern.

Men Socialdemokraterna försvarade efterlönen. Under de 20 år som gått sedan partiet infört denna möjlighet att lämna arbetsmarknaden tidigare hade den nästan fått status som välfärdens ”kronjuvel”.^[3] I valrörelsen 1998 var Poul Nyrup Rasmussen, liksom flera av ministrarna i den socialdemokratiska regeringen, flera gånger ute i debatten och stod upp för pensionsformen. De lovade att det inte skulle genomföras några försämringar av efterlönen om Socialdemokraterna fick bilda regering efter valet.

Socialdemokraterna gick fram en procentenhet i valet och fick 36,9 procent. Därmed kunde man bilda koalitionsregering tillsammans med Radikale Venstre. Ett år senare genomförde man, på tvärs mot sitt tidigare vallöfte, en förändring av reglerna kring efterlönen. Beslutet fattades i bred samverkan över blockgränsen. Nu skulle man vara medlem i en a-kassa i minst 25 av de senaste 30 åren för att ha rätt till efterlön.

Samtidigt sänktes folkpensionsåldern med två år, till 65 år. Det innebar att antalet år man kunde få efterlön sänktes med två år, men samtidigt innebar den sänkta allmänna pensionsåldern sannolikt en lättnad för många danskar. Snittåldern för när danskarna gick i pension låg vid den tiden på drygt 60 år.

Väljarna tycktes dock inte se någon sådan ”uppsida” på de reformer Nyrup Rasmussens parti gått med på. I valet 2001 rasade Socialdemokraterna till 29,1 procent och högerpartiet Venstre blev för första gången sedan 1920 större än Socialdemokraterna. Även Dansk Folkeparti gick fram kraftigt och för första gången

3 <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/efterloen-1978/>

hade högern i dansk politik majoritet utan att behöva luta sig mot mittenpartierna. Förändringen av efterlönen, och den svekdebatt denna skapat inom arbetarrörelsen, ansågs vara en viktig förklaring till bakslaget. Men även migrationsfrågan var nu i allra högsta grad aktuell. Inför valet hade Venstre under ledning av Anders Fogh Rasmussen krävt åtstramningar i utlänningspolitiken, och regeringen hade svarat med att utlova egna, stramare regler efter valet. Även den frågan hade skapat stora interna konflikter inom socialdemokratin och den fackliga rörelsen och bidragit till det stora raset.

Efter valförlusten lämnade Poul Nyrup Rasmussen över ledarskapet för Socialdemokraterna till Mogens Lykketoft.

En större pensionsreform

Nu upphörde diskussionen om efterlönen i några år. Oron i slutet av 90-talet och de politiska konvulsioner reformen då hade gett upphov till avskräckte alla från att gå vidare. Men viljan fanns där hela tiden. De borgerliga partier som nu kommit till makten ville egentligen inte ha kvar efterlönen, men både vänstersidan och Dansk Folkeparti motsatte sig ett avskaffande.

För att ta ett större grepp om välfärdsfrågan tillsatte regeringen 2003 en välfärdskommission, som två år senare lade fram ett paket av åtgärder de ansåg var nödvändiga för att säkra den danska välfärden. Fast kritikerna skulle snarare säga att det handlade om att avveckla den.

Bland de 43 punkter kommissionen föreslog märktes bland annat:

- sänkt inkomstskatt
- höjt förvärvsavdrag
- bonus till studenter som tar examen snabbt
- försämrade a-kassa
- hårdare krav på invandrare som söker uppehållstillstånd.

I rapporten skrev kommissionen att välfärden står inför svåra utmaningar, bland annat på grund av befolkningens ändrade sammansättning:

Äldre kommer att utgöra en allt större andel av befolkningen för att de stora krigsårgångarna har nått pensionsåldern och för att vi stadigt blir äldre.

Kommissionen föreslog även att efterlönen skulle tas bort helt och hållet. Eftersom yngre, yrkesverksamma grupper skulle få allt svårare att säkra välfärden för landets växande skara pensionärer vore det bästa, resonerade kommissionen, om möjligheten att gå i pension tidigt togs bort helt och hållet. En slopad efterlön skulle säkra framtidens utbud av arbetskraft och dessutom – antagligen inte helt oviktigt – stärka de offentliga finanserna. Vid den här tiden hade omkring 200 000 danskar efterlön.

Problemet för regeringen var, då liksom tidigare, att efterlönen hade ett mycket starkt stöd i befolkningen. Efter turbulensen några år tidigare var intresset för att återigen justera i regelverken milt uttryckt svalt bland de andra partierna i Folketinget.

Ändå lyckades den borgerliga regeringen ro i land en ny uppgörelse. Efter valet 2005, då Socialdemokraterna misslyckats med att återta makten, hade Mogens Lykketoft lämnat partiledarposten, och i stället hade partiet valt den mittenorienterade tidigare EU-politikern Helle Thorning-Schmidt. Med stöd av Socialdemokraterna, Radikale Venstre och Dansk Folkeparti drev den borgerliga regeringen nu igenom en förändring som höjde kravet på medlemskap i en a-kassa till 30 år. Efterlönen skulle fortfarande vara giltig i fem år, men åldern då man skulle kunna få ut efterlön skulle gradvis stiga, för att år 2022 landa på 62 år. Därefter skulle åldern då man kan få ut efterlön anpassas uppåt utifrån medellivslängden i det danska samhället.

I samband med detta höjdes även den allmänna pensionsåldern. Under en period fram till 2022 skulle den höjas till 67 år och sedan följa med uppåt i takt med att danskarna blir äldre. Argumentet för detta var att människor har lättare att arbeta högre upp i åldrarna i dag jämfört med för trettio–fyrtio år sedan. Många vill dessutom arbeta längre. Och – inte minst – det ökande antalet åldringar ökar också behovet av att fler stannar kvar längre i arbetskraften. Dock innebar uppgörelsen att åldern skulle förhandlas vart femte år, och höjas max ett år i taget.

Socialistisk Folkeparti och Enhedslisten var motståndare till förändringarna 2006.

Fackföreningsrörelsen delade uppfattningen att utbudet av arbetskraft måste öka, men ansåg att det fanns andra vägar för att göra det än att kraftfullt försämra efterlönen.

Framför allt menade de att de hårda åtgärder som regeringen vidtog 2006 riskerade att rubba den balans som fanns i det danska flexicurity-systemet. Både OECD och EU hade hyllat den danska modellen, med ett svagare anställningsskydd än i Sverige, men med goda villkor för a-kassa och en grundläggande stark social trygghet. LO menade att efterlönen var en viktig del av den tryggheten, men öppnade samtidigt för att förändra efterlönen på längre sikt. I ett reportage från Danmark i Arbetet på våren 2006 konstaterade danska LO:s chefsekonom Jan Kæraa Rasmussen att:

– Om sådär 25 år kan pensionsåldern komma att höjas och då också gränsen för efterlön. Det kan vara förnuftigt.

I det läge som rådde 2006 menade de att höginkomsttagarna och de med jobb som är mindre slitsamma kommer få stor nytta av den höjda pensionsåldern, medan många inom LO:s medlemsgrupper kommer att tvingas arbeta längre, trots att de egentligen är så slitna av många år i arbetslivet att de inte kan jobba vidare. Det höjdes ett varningens finger för att många ur dessa grupper i stället kommer att bli sjukskrivna eller hamna i förtidspension.

Efterlönen avskaffas

2011 hade även Venstre gjort ett skiftbyte på partiledarposten. Anders Fogh Rasmussen hade lämnat över till Lars Løkke Rasmussen, som därmed blev den tredje statsministern i rad med samma efternamn.

Detta var tiden efter den stora finanskrisen 2008, och i de flesta länder dominerade debatten om krispolitiken, satsningar eller besparingar i de offentliga finanserna och hur man skulle få hjulen att snurra igen.

I sitt nyårstal inför valåret 2011 plockade Lars Løkke Rasmussen upp resonemangen från Valfärdskommittén några år tidigare, som ju hade velat gå längre än vad som senare beslutades och avskaffa

efterlönen helt. Rasmussen fokuserade bland annat på kostnaderna.

För det första kostar efterlönen 16 miljarder kronor om året. Det motsvarar utgifterna för 240 000 förskoleelever eller 40 000 skötersketjänster eller mer än tre nya supersjukhus. Om året! Varje år!

För det andra innebär efterlönen att folk slutar arbeta trots att de skulle kunna fortsätta under några år. Och trots att vi har nytta av deras insats. Vi danskar är i genomsnitt 61 år när vi slutar arbeta. Men en 61-åring i dag är ju inte gammal på samma sätt som för en generation sedan!

Rasmussens främsta angreppspunkt var den allt skevare åldersfördelningen, med allt fler pensionärer och allt färre som ska dra ihop pengarna till deras pensioner och deras sjukvård. ”Och framöver blir vi ännu färre. Varje gång fem personer lämnar arbetsmarknaden står bara fyra personer redo att ta deras platser. Vi är helt enkelt inte många nog för att dra lasset. Därför står vi vid ett vägskäl”, sade statsministern.

Han tog också upp vad han kallade för några ”myter” om efterlönen. En myt, som bland annat spritts av arbetsgivarorganisationer i Danmark, var att många välbärgade tog ut efterlön. Att skattebetalarnas pengar förlösades på golfbanor och spa-anläggningar. Den andra myten var att efterlönpensionärerna var personer som var så nedslitna av sitt yrkesliv att de helt enkelt inte skulle kunna arbeta vidare. ”Faktum är”, sade statsministern, ”att efterlönarna är ungefär som oss andra. Det är både sjuksköterskor, gymnasielärare och jord- och betongarbetare. Och de flesta på efterlön är varken mer eller mindre sjuka än sina jämnåriga på arbetsmarknaden.” Sedan föreslog han att efterlönen skulle avskaffas stegvis. Till att börja med skulle den avskaffas för alla som var under 45 år 2011.

Den danska fackföreningsrörelsen drog omedelbart ut i strid. Bara några dagar efter statsministerns tal publicerade fackförbundet 3F stora annonser i landets tidningar med texten:

Løkke vill avskaffa din efterlön, själv kan han gå i pension vid 62 och få 609 000 kronor om året i pension.

– Samtidigt som regeringen har sänkt skatten för de allra rikaste i landet så kommer det nu med ett förslag som går ut på att slopa efterlönen. Bland våra medlemmar är det mest städare och industriarbetare som utnyttjar detta erbjudande. Det är grupper som har fysiskt tunga arbeten och inte orkar arbeta lika länge som tjänstemän, sade Steen-Lynge Pedersen, pressekreterare på 3F, till tidningen Arbetet.

Några dagar senare lanserade LO en kampanj med samma innebörd.

– 80 procent av dem som får efterlön är vanliga arbetare som haft tunga arbeten. Då sticker det i ögonen när regeringen samtidigt sänkt skatten för de allra rikaste, sade Anette Bindslev, LO, till Arbetet.

Även mer oberoende pensionsanalytiker var osäkra på om det egentligen skulle gå att ställa om danskarnas förhållningssätt till tidig pension. Chefsekonomen på försäkringsbolaget Danica Pension menade till exempel att många 40-talister har så stora tillgångar i sina hus att de skulle kunna leva på dem i stället. I Danmark är det inte ovanligt att pensionärer belånar sina hus för att dryga ut pensionen.

Till en början var oenigheten stor även inom det borgerliga blocket, men efter en lång förhandlingsrunda på våren hade högerpartierna, inklusive Dansk Folkeparti, ställt sig bakom förslaget. Även Radikale Venstre slöt upp, och bröt i den meningen mot blockpolitiken, även om det var långt ifrån första gången partiet gjorde det. Radikale Venstre har alltid definierat sig som ett liberalt mittenparti.

Detta resulterade i ett beslut i maj 2011. Avtalet från 2006 skulle nu skyndas på, så att efterlöns- och pensionsåldern steg snabbare än man då bestämt. Dessutom skulle efterlönen kortas till tre år.

För att inte helt dra undan skyddsnetet för de som slitits ut på jobbet och inte kunde arbeta vidare infördes en särskild förtidspension, kallad seniorförtidspension, för äldre arbetande vilkas hälsa sviktar. Den var tänkt att gälla för personer som bara hade fem år eller mindre kvar till pensionsåldern och av hälsoskäl behövde lämna arbetsmarknaden. Dessa skulle slippa att genomgå en lika omfattande prövningstid där man kontrollerar om de kan ta ett jobb på arbetsmarknaden som yngre som söker förtidspension.

När uppgörelsen var i hamn utlyste Lars Løkke Rasmussen nyval, som det borgerliga blocket förlorade.

Sviterna efter finanskrisen gjorde att valdebatten inte handlade så mycket om pensioner, och för första gången på lång tid inte heller om utlänningspolitiken. I stället stod den ekonomiska politiken och möjligheterna att få fart på tillväxten i centrum.

För Socialdemokraterna innebar valet ingen omedelbar framgång. Tvärtom tappade partiet ytterligare och fick bara drygt 24 procent av rösterna. Men Radikale Venstre och Enhedslisten gick framåt. Därmed kunde Helle Thorning-Schmidt ta över som landets första kvinnliga statsminister någonsin, och den första på 18 år som inte hette Rasmussen i efternamn. Hon ledde en koalitionsregering bestående av Socialdemokraterna, Radikale Venstre och Socialistisk Folkeparti.

Omprövning för arbetarrörelsen

De följande åren blev prövande och omprövande för dansk arbetarrörelse. Socialdemokraterna hade nog hoppats att återkomsten till regeringsmakten skulle ge partiet en möjlighet att sätta dagordningen i den politiska debatten och ta fler politiska initiativ. Under oppositionsåren hade mycket gått emot partiet, och under Thorning-Schmidt hade många intrycket att det sökt sig mot mitten och gärna gjort uppgörelser med de borgerliga partierna, även om nedskärningar i välfärden. I krispolitiken hade många ändå uppfattat att alternativen mellan vänster och höger var tydligare.

Under flera val före 2011 hade dessutom migrationsfrågan dominerat debatten så totalt att inget parti kom undan de interna slitningar och den yttre press denna medförde.

I regeringsställning blev skillnaden i ekonomisk politik mellan den nya och den tidigare regeringen dock inte så stor som många hade räknat med. Helle Thorning-Schmidt hade en borgerlig majoritet i parlamentet och övergav bland annat kraven på stora offentliga investeringsprogram (bland annat efter krav från Radikale Venstre) och tog i stället över mycket av den politik den tidigare regeringen fört.

Oberoende av vilket blev valet 2015 en stor besvikelse för Socialdemokraterna, och en ännu större besvikelse för de andra partierna i vänsterblocket. Valets stora segrare blev i stället Dansk Folkeparti, som blev största parti i högerblocket med 21,1 procent av väljarna bakom sig.

Detta är modern politisk historia och för de flesta symboliserar 2015 en närmast total omsvängning i det politiska debattklimatet. De riktigt stora flyktingströmmarna från kriget i Syrien kom först senare under året, men i Danmark ledde den ökade flyktingkrisen kring Medelhavet till att migrationsfrågan/utlänningspolitiken kom att dominera debatten på ett sätt som inte ens varit fallet i valrörelserna på 00-talet. Radikale Venstres och Socialistisk Folkepartis tapp kan delvis förklaras med att de är de partier som tydligast håller fast vid en liberal migrationspolitik.

Efter valet avgick Helle Thorning-Schmidt. Hon efterträddes av Mette Frederiksen, som därmed inledde en omläggning av Socialdemokraternas politik. Lite förenklat kan den sammanfattas i två steg:

- striktare migrationspolitik/utlänningspolitik
- mer klassisk socialdemokratisk välfärdspolitik med starkt fokus på jämlikhet.

I början av 2018 presenterades ett utspel som fick namnet ”rättfärdig och realistisk, en utlänningspolitik som samlar Danmark”. Den nya politiken handlade bland annat om att stoppa alla spontana asylansökningar vid den danska gränsen och i stället upprätta danska asylcenter utanför Danmark, att endast ta emot kvotflyktingar och införa tak på hur många från icke-västliga länder som ska få komma till Danmark varje år. Man lade också förslag om ökat bistånd till bland annat Nordafrika.

Partiet använde jämlikheten som argument för den nya politiken. I en intervju med Sveriges Radio menade Mattias Tesfaye, utlännings- och integrationstalesperson, att omläggningen kom sig av två insikter.

– Dels att för få människor på flykt får hjälp med den nuvarande politiken, men också att det är de lågavlönade danskarna som fått

bära en orimlig börda i uppgiften att integrera nya medborgare, och de är ju många av de socialdemokratiska kärnväljarna.

Ett år senare blev förslaget om en tidigare pension för vissa grupper ryggraden i omläggningens andra huvudfåra.

Redan 2017 hade Socialdemokraterna varit med och stoppat ett förslag från Venstre-regeringen om att ytterligare höja pensionsåldern (till 67,5 år), ett tecken på att partiet nu var på väg i en annan riktning än 2006 och 2011.

Efter pensionsreformerna hade det kommit mycket kritik, inte minst från den fackliga rörelsen, som menade att förändringarna hade dålig jämlikhetsprofil. Reformen av den generella pensionsåldern hade bara tagit hänsyn till att genomsnittsåldern ökat i Danmark och tagit det som utgångspunkt för att det borde vara möjligt att lägga på några extra arbetsår. Men reformen bortsåg ifrån att den ökade snittålder hela tiden varit extremt ojämnt fördelad. För 20 år sedan levde de med lägst inkomster i genomsnitt 5,5 år kortare än de med högst inkomster. Enligt Danmarks hälsoministerium är den skillnaden i dag 9,5 år. De rikaste kan med andra ord använda pensionssystemet betydligt fler år än de fattigaste.

Dessutom hade inte den seniorförtidspension som beslutades 2011 fungerat som det var tänkt. Riktlinjerna för vilka som var kvalificerade för seniorförtidspension hade varit för snäva. Enligt finansministeriets beräkningar skulle 7 400 personer ha fått seniorförtidspension år 2018, men i praktiken hade det bara blivit 691 personer.

I stället hade omkring 8 000 personer över 60 år fått flexjobb, alltså ett arbete under 15 timmar i veckan, delvis finansierat av staten.

Det hade också kommit nya data som visade att den gamla efterlönen inte alls var något alla grupper i samhället använde, som Venstre hävdade. I oktober 2016 presenterade Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, en tankesmedja knuten till arbetarrörelsen, en rapport som granskade livsvillkor och arbetsliv för den generation som föddes mellan 1950 och 1954, den sista generation som kan få den "gamla" formen av efterlön. Analysen visade på stora olikheter i hälsa i generationen född 1950–1954. De rikaste lever omkring tio år längre än de fattigaste. De med lägst utbildning behöver läkarvård dubbelt så ofta som de akademiskt utbildade i åldersgruppen. De

som saknar utbildning behöver också lägga 15 000 kronor mer på mediciner under sina sista arbetsår.

Dessutom visade rapporten att de allra flesta som lämnat arbetslivet med efterlön är arbetare med eller utan yrkesutbildning, personer som väljer att kliva ur ett arbete som varit fysiskt hårt nedslitande.

Utifrån sina data konstaterade rapportförfattarna att förändringarna av efterlönen liksom den höjda pensionsåldern kommer att drabba de yrkesutbildade och icke-utbildade arbetare som har störst anledning att dra sig tillbaka från arbetsmarknaden tidigare. Deras uppgifter motsade med andra ord både bilden att det är golfspelande medelklass (som arbetsgivarsidan hävdar) och att det är ett genomsnitt av befolkningen (som Lars Løkke Rasmussen sagt i sitt nyårstal 2011) som hade störst nytta av efterlönen.

Slutsatsen blev: ”Det finns därför skäl att överväga om våra möjligheter att dra oss tillbaka i högre grad borde avspegla faktiska arbets- och livsbetingelser i den danska befolkningen. Vi bör hitta en ordning där de mest nedslitna kan dra sig tillbaka tidigare.”

Ett par år senare blev detta alltså Socialdemokraternas linje. Nu knöt partiet an till 1970-talets radikala arbetslivspolitik och den välfärdslinje som dominerat partiet fram till sekelskiftet.

Socialdemokraterna ville låta alla som arbetat ett visst antal år på arbetsmarknaden, minst 40, enligt de uttalanden som gjordes i samband med utspelet, gå i pension tidigare än den generella pensionsåldern. Dessutom ska de som slitits ned fysiskt eller psykiskt i jobbet kunna få samma tidigare pension efter en individuell prövning. Exakt hur detta skulle gå till lämnades öppet. Det skulle avgöras i en dialog mellan staten och arbetsmarknadens parter, i linje med grundtanken i den danska modellen.

På presskonferensen knöt Mette Frederiksen tydligt an till de tidigare debatterna och besluten kring pensionerna i Danmark:

– Pensionsåldern stiger, efterlönen har förringats, arbetsmiljön är inte god nog. Många blir fortfarande nedslitna, och de år vi får som pensionärer fördelas väldigt olika. Det är en utmaning vi socialdemokrater inte kan bevittna utan att göra något.

Hon anlade också ett tydligt klassperspektiv.

– Det handlar om att våra arbetsliv ser väldigt olika ut. Några

går ut sjunde, åttonde eller nionde klass och börjar direkt arbeta i fiskeindustrin på Læsø. Samtidigt har vi en relativt stor grupp som kommer ut på arbetsmarknaden först i mitten eller slutet av 20-årsåldern. Redan från början har vi en skillnad på uppemot tio år, och det är de som kommer ut tidigast på arbetsmarknaden som har de hårdaste jobben.

Som vi kunde se i inledningen av den här rapporten ingick det i förslaget att det skulle få kosta tre miljarder danska kronor om året och att finansieringen skulle göras genom en extra skatt på den finansiella sektorn och vissa andra verksamheter.

En ny spelplan

Förslaget hamnade omedelbart högt upp på dagordningen i den politiska debatten. Det slog an en ton i det danska samhället och alla opinionsundersökningar visade att det fanns ett starkt folkligt stöd för en liknande reform. När fackföreningsrörelsens huvudorganisation lät opinionsföretaget Epinion mäta väljarkårens åsikt i frågan svarade hela 80 procent att de önskade ett system som gav större möjlighet till att gå i pension tidigt om du haft ett nedslitande arbete.

Nedbrutet på mer detaljerade frågor svarade 59 procent att de ville se ett system med ökad möjlighet till tidig folkpension där objektiva kriterier skulle vara vägledande för vilka som skulle få denna rätt.

Hela 84 procent svarade att den rätten borde finnas för de som efter en individuell prövning visade sig vara nedslitna.

– Siffrorna visar att det stora flertalet inte anser att dagens möjligheter är goda nog, sade FH:s ordförande Lizette Risgaard i en kommentar.

Till att börja med anlade de borgerliga partierna moteld. Venstres Hans Andersen menade att den tidigare pensionen skulle bli ett slag i luften eftersom de som fick den skulle få folkepension, och enligt regelverket var nivån för den lägsta folkepensionen bara hälften så hög som seniorförtidspensionen.

– Jag förstår inte varför någon skulle vilja ha en tidigare folkepension om de ändå skulle vara berättigade till en seniorförtidspension, sade Andersen.

Senare under våren publicerade finansdepartementet under Venstrepolitikern Kristian Jensens ledning en undersökning som visade att äldre som varit på arbetsmarknaden i många år hade en bättre självvärderad hälsa och arbetsförmåga än de som varit på arbetsmarknaden en kortare tid. Analysen visade bland annat att bland de äldre har kvinnor och offentligt anställda ofta färre år på arbetsmarknaden, medan till exempel personer som arbetar i den finansiella sektorn har många arbetsår bakom sig när de kommer upp mot pensionsåldern. Jensen skrev att man "riskerar därför att träffa mycket snett om man ger en rätt till tidig folkepension till de som exempelvis har arbetat i 42 år. En sådan rätt skulle gå till en grupp som faktiskt har bättre hälsa än genomsnittet bland danskarna".

Lizette Risgaard, ordförande för Fagbevægelsens Hovedorganisation (FH) tog debatten med finansministern, som hon menade drog alldeles för stora växlar på undersökningen. Äldre löntagare som lever med smärta har troligen haft flera sjukdomsperioder. En del har också valt att gå ned i tid. Därför har de också färre år med heltidsarbete bakom sig än gruppen som har god hälsa. Ett sådant resultat av undersökningen borde inte överraska någon. Men, konstaterade Lizette Risgaard, finansministeriets rapport är inte heller något argument emot att försöka hitta en lösning med tidigare pension för de som behöver det.

Finansministeriets egna siffror visade också att antalet danskar som inte kommer att arbeta fram till den ordinarie pensionsåldern kommer att öka snabbt med stigande pensionsålder.

Behovet av en reform som gör det möjligt att gå tidigare kommer med andra ord bara bli större och större ju mer pensionsåldern skrivs upp.

Risgaard betonade att en sådan pension bör utformas som en rättighet för de som uppfyller kriterierna. Det ska inte krävas en omfattande utredning eller prövning, som fallet är med förtidspensionen.

Den borgerliga regeringen kände sig tvingad att möta Socialdemokraternas initiativ, och lyfte nu på egen hand fram frågan om seniorförtidspensionens misslyckande. Modellen från 2011 hade inte varit tillräcklig. Det krävdes en annan lösning.

Inför valet i juni samma år kom mycket av debatten att handla om vilken modell för tidigare pension för de som behöver det som är att föredra – skulle pensionen vara en rättighet eller något individen kunde få efter en prövning?

– Det är ens ålder som ska avgöra när man har rätt att gå i pension, och dessutom måste vi se över seniorförtidspensionen för den fungerar inte, sade Venstrepolitikern Erling Bonnesen i en debatt arrangerad av danska Livsmedelsarbetarförbundet.

– Det skall vara en rättighet att gå i pension om man slitit mer än 40 år på arbetsmarknaden, svarade socialdemokraten Erik Christensen.

Socialistisk Folkeparti hade en än mer radikal lösning som gick ut på att medlemmarna i vissa fackförbund, där arbetsvillkoren för medlemmarna är särskilt hårda, skulle få rätt att gå i pension vid 67 när pensionsåldern för andra ökade till 70 år.

Inför valet enades några av de borgerliga partierna om en reviderad version av seniorförtidspensionen, men det räckte inte för att övertyga väljarna. Efter valet i juni kunde Socialdemokraterna bilda regering med stöd av Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti och miljöpartiet Enhedslisten, som gått mycket bra i valet och för första gången någonsin lyckats få upp klimatfrågan högt på den politiska dagordningen. Valets verkliga förlorare var Dansk Folkeparti, som totalt rasade genom golvet. I valet 2015 hade de fått över 20 procent av rösterna. Nu blev det bara drygt 8 procent.

Efter valet fortsatte förhandlingarna om en ny förtidspension, och i slutet av 2019 kunde regeringen, Venstre, Radikale Venstre, Konservative och Liberal Alliance enas om ett nytt system, kallat *seniorpension*.

För att få seniorpension ska du ha högst sex år kvar till pensionsåldern och ha arbetat minst 27 timmar i veckan i 20–25 år. Du ska dessutom kunna arbeta max 15 timmar i veckan i ditt tidigare arbete. Pensionen tilldelas efter en individuell prövning. Enligt beräkningarna kommer omkring 17 000 danskar att omfattas av den nya pensionen.

Arne-pensionen läggs fram

Efter att överenskommelsen om seniorpension var klar lovade den Socialdemokratiska regeringen att återkomma till frågan om en Arne-pension.

Under hösten 2019 uppgav Dansk Folkeparti att de kunde tänka sig att stötta ett sådant förslag. Den socialdemokratiske arbetsmarknadsministern Peter Hummelgard, som i flera år argumenterat för att Socialdemokraterna borde samarbeta med Dansk Folkeparti i de stora välfärdsfrågorna, var påtagligt nöjd över beskedet.

– Jag tror att det har gått upp för Dansk Folkeparti att vi tänkt leverera i den här frågan. Vi kan nog inte ta deras stöd för givet men det är förstås otroligt positivt att de nu säger att de är redo att hitta en förnuftig lösning, sa han i en intervju.

Statsminister Mette Fredriksen tog även upp frågan i sitt nyårstal i övergången mellan 2019-2020, dock utan att konkret uppge hur reformen ska genomföras och från fackets sida var stödet för reformen fortsatt stort.

– FH lägger stor vikt vid att det införs en ny rätt att dra sig tillbaka, baserad på objektiva kriterier, för den som kommit tidigt ut på arbetsmarknaden, men vi har inte låst fast oss vid exakt hur den rätten ska se ut, sade Ingerlise Buck, pensionsexpert på FH när jag intervjuade henne i mars 2020.

Sedan kom coronapandemin och ställde alla nationalekonomiska och statsfinansiella kalkyler på huvudet. Skulle dansk socialdemokrati klara av att leverera nu?

Svaret blev ja.

I augusti 2020 lade den socialdemokratiska regeringen fram förslaget ”Ny rätt till tidig pension – värdig pension för alla.

Den nya ordningen förväntas träda i kraft 2022, när den officiella pensionsåldern kommer att vara 67 år. För den som har fyllt 61 år och har arbetat i minst 42 år ska det vara möjligt att gå i pension vid 66 års ålder. Har man jobbat i 43 år ska åldern vara 65 och för den som jobbat i 44 år kan pensionsåldern vara 64 år.

För att få rätt till tidigare pension ska man alltså ha påbörjat sitt arbetsliv som 17-, 18- eller 19-åring.

Den danska regeringens prognos säger att 38 000 personer

kommer att kunna komma ifråga för Arne-pension 2022 och 49 000 personer kommer uppnå rätten 2025. Främst kommer det beröra medlemmarna i det danska Livsmedelsbetarförbundet. Där kommer hela 65 procent av medlemmarna omfattas 2022.

Reformer beräknas kosta motsvarande fyra miljarder svenska kronor.

Hur gick det för Arne Juhl då? Blev han nöjd med förslaget? Kunde han stå för att ha frontat Socialdemokraternas valaffischer?

Det kunde han. I en artikel i tidningen Avisen konstaterade han att reformen skulle ge honom 2000 danska kronor mer i månaden än den tidigare pensionsformen efter sin sista dag i arbetslivet den 30 december 2023.

I grunden var stödet för förslaget också stort. Den danska fackföreningsrörelsen menade att det var ett stort steg i rätt riktning, även om de också kritiserade att det kommer att krävas så många år i arbete för att kvalificera sig.

– Kravet betyder att du ska in på arbetsmarknaden som 17-åring för att få rätt till alla tre år, och om du kommer ut först som 20-åring har du inte alls rätt till pensionen, sade till exempel Thorkild Jansen, ordförande för 3F Transport vid Logistik och Bygg i Århus.

Lika säkert är att motståndet mot en tidigare pension kommer vara fortsatt starkt. Arbetsgivarna betonar att arbetskraften behövs. Landet har inte råd att låta arbetsföra danskar gå hem före den ordinarie pensionsåldern.

Men nu finns det ett förslag. Arne-pensionen har gått från en lös politisk debatt, passerat via ett reformerat pensionssystem, och landat i ett förslag som nu skapar genklang även i den svenska debatten.

Källförteckning

Artiklar

“Aftale for nedslidte skal gavne over 17.000 danskere”, Jyllandsposten, 11 november 2019.

Auken, Gunvor, “Tre ordninger for tidlig pension skaber konfliktfyldt rod”, www.altinget.dk, 10 december 2019.

Baes-Jørgensen, Jens, “Mange flere kommer i fleksjob”, KL, www.kl.dk/nyhed, 17 september 2018.

Bengtsson-Hayward, Kathleen, Ericson, Gunvor G, “Danska flexjobb – en modell för Sverige”, Dagens Samhälle, 3 januari 2012.

Brors, Henrik, “Oflexibelt om flexjobb”, Fokus, 10 april 2018.

Buch, David, “Socialdemokratiet vil indføre differentieret pension”, TV2, 22 januari 2019.

“Den danske modellen”, Sydsvenskan, 21 juni 2006.

Eklund, Lovisa, “Dansk pension bäst i världen”, Avanza.se, 13 oktober 2014.

“Er du nedslidt?: Ny aftale om seniorpension fra årsskiftet”, Mester Tidende, 12 november 2019.

Eriksdotter, Maria, “Flexjobb ger mer att dela på”, Norrländska Socialdemokraten, 1 oktober 2012.

Fürstenberg, Claes, “Dansk blockpolitik i upplösningstillstånd”, Sydsvenskan, 3 september 2011.

Gustafsson Hedenström, Mats, “Minister efter facklig kritik mot pensioner: tittar på dansk modell”, Arbetet, 14 januari 2020.

“Höjd pensionsålder i Danmark”, TT, 13 maj 2011.

Hördin, Lotta, “Den populära danska efterlönen hotas”, Helsingborgs Dagblad, 16 april 2006.

Jacobsson, Gun, “Danska modellen hotad”, Arbetet, 26 maj 2006.

“Knap 1.000 har fået seniorførtidspension”, www.dknyt.dk, 28 juli 2017.

Kristensen, Jonas, “Nu blev det Arnes tur: Den sønderjyske frontfigur for Socialdemokratiets politiske kamp takker ja til tidligere pension!”, Avisen, 18 augusti 2020.

Larsson, Erik, “Danska fack rasar mot pensionsförslag”, Arbetet, 12 januari 2011.

Lindroth, Jan, Sundling, Janne, Åsberg, Jon, “Pensionerna: Har Ardan Shekarabi hittat en möjlig valvinnare 2022?” Fokus 19 mars 2020.

Lucas, Dan, “Svenskar misstror pensionssystemet”, Dagens Nyheter, 29 maj 2017.

Løvgren, Mette, “80% ønsker bedre muligheder for nedslidte: Stor folkelig opbakning til ret til tidligere tilbagetrækning.”

Palmcrantz, Ulrika, “Pensionsåldern het fråga i Danmark”, Senioren, 15/4 2019.

Perlenberg, Csaba, “Barnens statsminister utan konkreta svar”, Kvällsposten, 4 januari 2020.

Risgaard, Lizette, “Lønmodtagerne skal ikke spises af med en fastfood model”, Fagbevægelsens Hovedorganisation, Blogg, 29 april 2019.

Risgaard, Lizette, “Værdig tilbagetrækning må ikke blive valgfæsk”, Fagbevægelsens Hovedorganisation”, Blogg, 7 februari 2019.

Stenberg, Lina, "Svenska arbetare behöver en Arne-pension", Arbetet, 21 augusti 2020.

"Stor dansk pensionsreform föreslagen", Svenska Dagbladet, 25 januari 2011.

Swedin, Daniel, "Danska sossar kan vinna på pensionen", Aftonbladet, 8 maj 2019.

Politikere uenige: "Skal værdig tilbagetrækning være en rettighed?" Fødevareforbundet NNF, www.nnf.dk/nyheder, 5 mars 2019.

Rapporter, utredningar med mera

Det danske pensionssystem – internationalt anerkendt men ikke problemfrit, Pensionskommissionen, 2015

En ny ret til tidlig pension De mest nedslidte fortjener også en værdig pension, Socialdemokratiet, www.socialdemokratiet.dk.

<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/efterloen-1978/>

<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/folkepension-1956/>

<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/folketingsvalget-2001/>

Jørgensen, Michael, *En effektmåling af efterlønsreformen af 1999, reformens betydning for arbejdsudbuddet*, Rapport 21, augusti 2009, Det nationale forskningscenter for velfærd.

Melbourne Mercer Pension index, www.mercer.com.au/our-thinking/mmgpi.html

Ufaglærte og faglærte betaler for senere tilbagetrækning – Portræt af generation 1950-54, Arbejderbevægelsens Erhvervsråd 2016.
www.norden.org/sv/info-norden/dansk-fortidspension

www.aeldresagen.dk/viden-og-raadgivning/vaerd-at-videre/f/folkepension-og-foertidspension/seniorfoertidspension

arenaidé